

EUROPOS SAJUNGOS BUVEINIŲ DIREKTYVOS SAUGOMOS ŽUVŲ RŪŠYS LIETUVOS GĖLUOSIUOSE VANDENYSE

Romualdas ŽILINSKAS

Lietuvoje saugant nykstančias žuvis daugiausia dėmesio skiriama toms rūšims, kurios įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą. Nors ir netiesiogiai, šis dokumentas turi teisinę galią, nes Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų grybų, rūšių ir bendrijų įstatymas numato griežtesnę nykstančių žuvų rūšių apsaugą. Tai patvirtina ir Laukinės gyvūnijos įstatymas, taip pat Mėgėjiškos žūklės įstatymas, kurio su nykstančių žuvų apsauga susiję punktai smulkiau išdėstyti Mėgėjiškos žūklės taisyklėse. Pagal jas nykstančias žuvų rūšis, atsižvelgiant į populiacijų gausą mūsų vandenyse (Raudonojoje knygoje nurodytas kategorijas, pavyzdžiui, 0 (Ex) – išnykusios ir galbūt išnykusios, 1 (E) – ties išnykimo riba esančios, 3 (R) – retos rūšys ir kt.), gali būti apskritai uždrausta gaudyti arba tų žuvų žūklė mėgėjiškais įrankiais gali būti ribojama draudžiant meškeriojimą neršto metu, naudojant natūralios kilmės masalus arba neleidžiant jų gaudyti tam tikruose vandens telkiniuose. Netgi Žuvininkystės įstatymas, kuris yra orientuotas į žuvų išteklių eksploatavimą ekonominiiais tikslais, numato, kad „naudojant žuvų išteklius turi būti užtikrintos jų natūralaus atsikūrimo galimybės, palaikomas optimalus vandens telkinių produktyvumas ir išvengiama neigiamų ekosistemos pakeitimų“ (11 str. 1 p.).

NYKSTANČIOMS RŪŠIMS SAUGOTI IMTASI KOMPLEKSIŲ PRIEMONIŲ

Minėti dokumentai yra Lietuvos Respublikos teisės aktai, kurių tikslingumą nustatome mes patys, nes pagal pirmines Europos Sąjungos direktyvas kiekvienos sąjungai priklausančios šalies gėlųjų vandenų būklė (turima omenyje žuvų išteklių panaudojimas ir apsauga) yra tos šalies vidaus reikalas. Vėliau prieita prie išvados, kad reikalinga bendra kompleksinė nykstančių gyvūnų ir augalų apsauga, kuri užtikrintų nykstančios rūšies išsaugojimą, o galbūt ir atkūrimą ne atskirose šalyse ar regionuose, bet visame natūraliame tos rūšies išplitimo areale. Dėl to 1992 m. Europos Sąjungos šalys priėmė Buveinių direktyvą 92/43/EEB (1992 m. gegužės 21 d.) ir nusprendė sukurti ekologinį tinklą, kuris sujungtų

natūralias ir pusiau natūralias buveines, taip pat nykstančių gyvūnų bei augalų paplitimo vietas į bendrą saugomų teritorijų tinklą ir taip išsaugotų Europos gamtą ateities kartoms. Šiuo tikslu įvairiuose geografiniuose regionuose atrenkamos ir į bendrą tinklą jungiamos Europos Bendrijos (EB) svarbos teritorijos. Šios teritorijos kartu su vietovėmis, atrinktomis pagal 1979 m. išleistą Paukščių direktyvą 79/409/EEB, sudaro saugomų teritorijų ekologinį tinklą NATURA 2000. Buveinių ir Paukščių direktyvos yra privalomi ES teisės aktai, o jų nuostatos perkeliamos į nacionalinę teisę ir turi būti įgyvendintos.

Kita su žuvų gausa susijusi direktyva – 2006/44/EB dėl gėlojo vandens, kuriam reikalinga apsauga arba kuri reikia gerinti, kad jame galėtų gyventi žuvis,

kokybės priimta 2006 m. rugsėjo 6 d. Ši direktyva numato vandens kokybės kontrolę pagal atitinkamus ES standartus. Dokumentas itin svarbus jautrioms taršai žuvų rūšims, nors iš esmės apima ne tik lašišinems žuvims tinkamus vandens telkinius, bet ir visus natūralios kilmės gėluosius vandenius, netgi telkinius, kuriuose gyvena karpinių rūšių žuvis. Projekto tikslas yra maksimaliai sumažinti vandenų taršą bet kokios kilmės pramoniniais ar dėl kitos žmogaus veiklos susidariusiais teršalais ir atkurti natūralią upių ir ežerų būklę vandens kokybės atžvilgiu. Buveinių direktyva 92/43/EEB yra saugomos beveik visos nykstančios floros ir faunos rūšys Europos mastu. Kai kurios jų atskirose šalyse dar yra gana gausios ir tose šalyse neįtrauktos į saugomų rūšių sąrašus. Lietuvoje kai kurios į Raudonąją knygą įrašytos saugomos gyvūnų, augalų ir grybų rūšys gali būti neminimos ES Buveinių direktyvos saugomų rūšių žinyne ir atvirkščiai – tos rūšys, kurios yra retos ES teritorijoje bendrąja prasme, mūsų šalyje, bent jau kol kas, gana gausios. Vis dėlto tai nesudaro precedento atsakyti ar ignoruoti Buveinių direktyvoje minimų rūšių apsaugos. Nesinori vertinti Aplinkos ministerijos nuveikto darbo (būtent ši ministerija Lietuvoje yra atsakinga už tokių direktyvų įgyvendinimą), bet kai kurie faktai verčia abejoti šių teisės aktų veiksmingumu.

RŪŠYS, RETOS IR LIETUVOJE, IR KITOSE ES ŠALYSE

Pirmiausia derėtų išsiaiškinti, kokios žuvų ir nęgių rūšys aptinkamos mūsų krašto gėluosiuose vandenyse yra įtrauktos į ES Buveinių direktyvos saugomų rūšių sąrašą ir į Lietuvos raudonąją knygą. Palyginę abiejuose sąrašuose nurodytas rūšis pamatysite, kad jūrinė nėgė (*Petromyzon marinus*), vijūnas (*Misgurnus fossilis*) ir Baltijos lašiša (*Salmo salar*) yra vienodai retos žuvis Lietuvoje ir kitose ES šalyse.

Jūrinė nėgė (*Petromyzon marinus*) Lietuvoje yra itin reta (1 (E) kategorija). Kaip tvirtinama Raudonojoje knygoje, pastarajame dešimtmetyje ji mūsų vandenyse sužvejota tik kartą – 2001 m. Kuršių mariose ties Juodkrante. Kita vertus, teigiama, kad, neoficialiais duomenimis, šių apskritaziomenių žvejai verslininkai ungurinėmis gaudyklėmis sugauna beveik kasmet. Kadangi tokie teiginiai skelbiami oficialiame tautiniame aplinkosaugos žinyne, tenka pripažinti, kad aplinkos apsaugos kontrolė Lietuvoje yra paties žemiausio lygio, nes verslinių

Kartuolė

laimikių statistika iškreipta: už verslinę žūklę atsakingoms valdžios institucijoms ir mokslinėms įstaigoms sužvejojamų laimikių ir rūšinės sudėties skaičiai pateikiami gerokai mažesni, negu yra iš tiesų. Dėl tikslinio jūrinių nęgių populiacijos atkūrimo mūsų šalyje jokių planų nėra. Pasvarstymai, kaip galima būtų sumažinti rūšies nykimą, akivaizdžiai prieštarauja šiuo metu Kuršių mariose ir Nemuno žemupyje vykstantiems procesams. **Vijūnai** (paprastasis vijūnas, *Misgurnus fossilis*) taip pat sparčiai nyksta. Kažkada buvusi įprasta dumblingų upių, senvagių, seklių tvenkinių ir užpelkėjusių ežerėlių žuvis jaunesnės kartos žvejams jau beveik nežinoma. Nykimo priežastys nelabai aiškios. Yra nuomonė, kad didžiausią įtaką rūšies mažėjimui turėjo ankstesnė vandens telkinių tarša, nes vijūnai labai jautrūs sunkiųjų metalų pertekliui dugno grunte. Kita versija – šios žuvis pradėjo nykti dėl intensyvios upių melioracijos, dėl jos sumažėjo natūralių vijūnų biotopų. Tokie teiginiai verčia abejoti. Anksčiau vijūnų buvo apstu net ir nepratakiose kaimų kūdrosė, tad vargu ar toks didelis jų populiacijos sumažėjimas susijęs su tarša ar melioracija. Vijūnams išsaugoti skirtos keturios NATURA 2000 teritorijos: Lakajos upė, Švenčiaus ir Stavarygalos ežerai bei Krokų lanka. Vien įrašius į saugomas teritorijas šiuos vandens telkinius, vijūnų negali savaime pagausėti, net jei tie telkiniai ir įtraukti į europinio projekto sąrašus, nes šios žuvis nėra nei verslinės,

nei mėgėjiškos žūklės objektas. Juolab kad atlikti vijūnų populiacijos tyrimai Lietuvos vandenyse yra nenuoseklūs. Tai pasako ir šalies Raudonojoje knygoje apibrėžtas žuvies statusas – 4 (1) kategorija: rūšies paplitimo ribos ir populiacijos gausa nėra tiksliai žinomos. Visiškai kitokia **lašišų** (Baltijos (atlantinė) lašiša, *Salmo salar*) padėtis. Nepriklausomybės pradžioje buvo pastebima, kad šios žuvis nyksta. Tai aiškiai rodė žvejų verslininkų laimikiai. Šiuo metu lašišų, palyginti su praeito šimtmečio pabaiga, taip pat pagaunama negausiai, bet taip yra todėl, kad verslinės žūklės pajėgumai mažinami. Kita vertus, verslinė žvejyba vis tiek egzistuoja: Lietuva – bene vienintelė ES valstybė, kur tokiu dideliu mastu

Jūrinė nėgė

leidžiama verslinė žūklė natūralios kilmės gėluosiuose vandenyse. Vienas šios žūklės objektų yra lašiša – žuvis įrašyta į ES Buveinių direktyvos saugomų rūšių sąrašą. Lašišą taip pat mėškeroja žvejai mėgėjai ir tai leidžiama visose ES šalyse. Lietuvoje šių žuvų žūklė mėgėjiškais žvejybos įrankiais taip pat leidžiama, bet smarkiai ribojama – gerokai labiau nei daugumoje ES valstybių: išrašomas tik ribotas skaičius licencijų tam tikrose upėse ar jų ruožuose ir tik nustatytu metu laikotarpiu, taip pat neleidžiama šių žuvų gaudyti natūralios kilmės masalais. Licencijų kainos gana didelės ir ne visi norintys mėškerojoti lašišas gali sau leisti įsigyti leidimus. Surinkti už licencijas pinigai skirti žuvų ištekliams atkurti (bent jau teoriškai taip turėtų būti), tačiau žvejai verslininkai papildomų mokesčių už lašišažuvių gaudymą nemoka, kaip

nemoka ir mokesčių valstybei apskritai. Sprendžiant iš mėškerojotojų laimikių, lašišų populiacija Lietuvoje atsigauna (bent jau nemažėja), nes gana ilgai šių žuvų buvo įleidžiama į mūsų upes ir upelius, lašišų neršto laikotarpiu aplinkos apsaugos pareigūnai itin budriai saugojo upes nuo brakonierių. Žuvinimo darbai tęsiami ir dabar. Lašišoms, kaip ir **šlakiams** (paprastasis šlakis, *Salmo trutta trutta*) mūsų šalyje buvo skiriamas išskirtinis mokslininkų dėmesys, to, deja, nesulaukė kitos mažiau vertingos žuvų rūšys.

ŽUVYS, NEĮRAŠYTOS Į LIETUVOS RAUDONĄJĄ KNYGĄ, BET PAGAL BUVEINIŲ DIREKTYVĄ SAUGOMOS VIŠOJE ES TERITORIJOJE

Panašus į lašišų likimas ištiko ir **perpeles** (atlantinė perpelė, *Alosa fallax*). Nepriklausomybės pradžioje perpelėjų popu-

Salatis

statyti atitinkami limitai). Nors perpelėjų nežvejoja mėškerojotojai, tačiau verslinė šių žuvų žūklė prieštarauja anksčiau išvardytoms ES direktyvoms, ypač turint omenyje, jog jų laimikiai bendrame verslinės žūklės Lietuvos vandenyse kontekste tokie menki, kad ekonominė nauda yra lygi nuliui.

Salatis (paprastasis salatis, *Aspius aspius*) – vienas geidžiamiausių mūsų mėškerojotojų laimikių. Šių tekantį vandenį mėgstančių žuvų (salačių yra ir kai kuriuose pratakiose ežeruose, tvenkiniuose, bet neršia jie tik sraunumose) Lietuvoje vis dar gana gausu. Vis dėlto dėl intensyvaus mėškerojimo, taip pat verslinės žūklės (ji nėra specializuota, bet salačiai sudaro tam tikrą priegaudos dalį) salačių populiacija, nors ir pamažu, bet menksta, mažėja stambių žuvų skaičius. Papildomi žuvinimo darbai neatliekami, nes šias žuvis sudėtinga veisti. Mėškerojotojams yra nustatyti pagautų salačių dydžio ir kiekio limitai, draudžiama žūklė neršto metu.

Ožka (paprastoji vandens ožka, *Pelecus cultratus*) – pusiau praeivė žuvis, kuri gali gyventi ir įvairaus druskingumo vandenyje, bet labiausiai mėgsta apysūrį ir gėlą vandenį. Lietuvoje ji randama Baltijos jūroje, Kuršių mariose, Nemune atplaukia iki Kauno HE, retai gali užklysti į Neris žemupį. Tikslių tyrimų apie šias žuvis mūsų vandenyse nėra, bet, sprendžiant iš verslinių laimikių, jos mūsų vandenyse neretos. Iš to galima daryti išvadą, kad ožkų populiacija nėra stabili. Šios žuvys mėškerojamos nedideliu ir sudaro labai nedidelę žvejų mėgėjų laimikių dalį.

Smulki žuvelė **kartuolė** (paprastoji kartuolė, *Rhodeus sericeus*) gyvena tik tuose vandens telkiniuose, kur būna dvigeldžių moliuskų; jų mantijos ertmėje žuvelės deda ikrelius. Kartuolės verslinės reikšmės neturi, jų negaudo mėškerojotojai, nebent naudoja kaip masalą

Vijūnas

liacija Kuršių mariose ir Nemuno deltoje, vienintelėse vietose Lietuvoje, kur galima aptikti šių praeivių Baltijos jūros žuvų, taip sumažėjo, kad mokslininkai visai pagrįstai baiminosi, jog čia jos gali apskritai išnykti. Tačiau žlugus šalies lengvajai pramonei – pagrindinei upių teršėjai, taip pat pagal ES reikalavimus prie miestų ir miestelių pastačius sąjungos normas atitinkančius valymo įrenginius, mūsų upės pasidarė švaresnės (Baltija – labiausiai užteršta jūra pasaulyje, o perpelės ypač jautrios taršai). Veikiausiai dėl to perpelės ir vėl gana gausiai emė plaukti į Nemuno deltą ir Kuršių marias. Žinoma, jų dar nėra tiek, kiek prieškarui, bet mūsų respublikoje šių žuvų populiaciją ichtiologai vertina kaip pakankamą, netgi yra leidžiama verslinė jų žūklė (nu-

plėšriosioms žuvis. Lietuvoje gyvena nors ir ne visuose vandens telkiniuose, bet kai kur netgi labai gausiai, radusios tinkamas sąlygas greitai išplinta ir naujose vietose (pavyzdžiui, vandens užtvindyuose žvyro karjeruose). Tikslėn mokslinių žinių apie kartuolių populiaciją mūsų šalyje nėra.

Kirtiklis (paprastasis kirtiklis, *Cobitis taenia*) nemažoje dalyje Lietuvos vandenių (ypač upėse) itin dažnas. Kadangi tai nedidelė žuvelė, ji negaudoma maistui. Gali būti naudojama masalui žvejojant plėšriąsias žuvis. Apie kirtiklių populiacijos mažėjimą mūsų šalyje duomenų nėra.

Auksaspalvis kirtiklis (*Sabanejewia aurata*), kuris įrašytas į Buveinių direktyvos saugomų rūšių sąrašą, anksčiau laikytas viena rūšimi, o Lietuvos ir aplinkiniuose vandenyse (Lietuva yra šiaurinė jo arealo riba) gyvenantys auksaspalviai kirtikliai – atskiru porūšiu (*Sabanejewia aurata baltica*). Šiuo metu mokslininkai linkę manyti, kad tai yra atskira rūšis, kurią reikėtų identifikuoti kaip *Sabanejewia baltica* (taigi Buveinių žinyną reikėtų pakoreguoti ir patikslinti žuvų pavadinimus). Auksaspalvis kirtiklis yra tikrai reta žuvis. Palyginti su kitomis šalimis, Lietuvoje ši rūšis (arba šios rūšies porūšis) aptinkama dažniausiai – žinoma 12 jos radaviečių penkiose šalies upėse. Neseniai šių žuvelių rasta labiausiai nutolusioje į šiaurę šios rūšies arealo vietoje – Ventos baseine.

Upinė nėgė (*Lampetra fluviatilis*) ir **mažoji nėgė** (*Lampetra planeri*) – dar dvi Buveinių direktyvos saugomos apskritažiomenių klasės atstovės. Kažkada šios žuvis buvo labai dažnos Lietuvos upėse ir upeliuose,

tačiau šandien aptinkamos vis rečiau. Nepaisant to, upines nėges (jos didesnės už mažąsias, nors iš pažiūros labai panašios) nedideliais kiekiais iki šiol vis dar leidžiama gaudyti ungurinėmis gaudyklėmis. Žvejai mėgėjai šių žuvų nemeškerioja, bet neretai kasa iš upelių dumblo nėgių lervas (vadinamąsias graužavirbas, kitaip – vingilius), kuriomis vilioja plėšriąsias žuvis. Upinių ir mažųjų nėgių lervas išoriškai ir vystymosi ciklo trukme niekuo nesiskiria, gali būti randamos tose pačiose vietose. Anksčiau galiojęs draudimas kasti masalui upinių nėgių lervas po paskutinių Mėgėjiškos žūklės taisyklių pataisų pakeistas į draudimą naudoti masalui abiejų rūšių lervas.

AKIBROKŠTAI APLINKOSAUGAI

Visos minėtos ES direktyvos priimtos vienu tikslu – išsaugoti mūsų gamtos turtus. Tačiau įsigilinus į tuos teisės aktus galima pasigėsti vieno pagrindinio dalyko – griežtų svertų, t. y. tam tikro kontrolės mechanizmo ir ES šalims būtinos atsakomybės už direktyvų nevykdymą arba jų vykdymo vilkinimą. Nesunku susivokti, kad ES narės yra skirtingo ekonominio išsivystymo lygio, skirtingų kultūrų, jei taip galima sakyti – skirtingo kultūrinio mentaliteto, todėl kai kuriose valstybėse gamtos apsaugos idėjos tėra ateities planai, kurie galbūt bus atidėti neribotam laikui. Šiuo metu tokios šalys (Lietuva, be abejonės, viena jų) nėra pasiekusios atitinkamos materialinės gerovės, kuri leistų galbūt netgi su tam tikromis ekonominėmis sąnaudomis bandyti išsaugoti ir atkurti tai, ką daug amžių mes tik naudojome savo reikmėms. Kaip paprasčiausią pavyzdį galima pa-

minėti Europos Tarybos reglamento (EB) Nr. 1100/2007 vykdymą, kurio nuostata yra atkurti europinių ungurių išteklius. Šalys narės privalėjo parengti nacionalinius ungurių išteklių atkūrimo planus ir nedelsiant imtis priemonių, užtikrinančių, kad mažiausiai 40 proc. migruojančių ungurių pasiektų jūrą. Nors šis reglamentas buvo priimtas Briuselyje 2007 m. rugsėjo 18 d., tik 2009 m. pabaigoje Europos Komisija patvirtino ungurių išteklių valdymo Lietuvoje planą. Jo vykdymą LR aplinkos ministras atskiru įsakymu patvirtino 2011 m. gegužės 12 d. Planuotų priemonių bus imtasi kitąmet. Per pastaruosius trejus metus unguriai buvo gaudomi Lietuvos vandenyse netgi labiau nei ligi tol, nors puikiai buvo žinoma, kad minėtas reglamentas egzistuoja. Minėtinas dar vienas akibrokštas aplinkosaugai – planuojamų septynių elektrinių kaskados ant Nemuno ir Neries upių. Laimė, projektas bent jau kol kas yra sustabdytas, nes blaiviai mąstanti visuomenės dalis šiems planams griežtai pasipriešino. Tačiau suinteresuoti tokiais statybomis asmenys neatsisako savo planų, spaudžia Energetikos ministeriją, nors ir gerai žino, kad visų mūsų upių energetiniai pajėgumai gali patenkinti vos 10 proc. šaliai reikalingos energijos. Pažiūrėkite į Buveinių direktyvos saugomas žuvų rūšis ir bus aišku, kad dalis jų įgyvendinus tokius planus Lietuvos vandenyse bus tikrai pasmerktos išnykti, o mūsų Raudonoji knyga pasipildys dar bent keliomis žuvų rūšimis.

*Linus Marmaitės-Snitkienės ir
Mindaugo Kirstuko nuotraukos*

Kirtiklis

Straipsnis parengtas įgyvendinant Europos regioninės plėtros fondo ir Lietuvos valstybės biudžeto lėšomis finansuojamą projektą „Europinės svarbos saugomų teritorijų tinklo NATURA 2000 internetiniai vartai“, Nr. VP3-1.4-AM-09-K-01-076.